

VANG KLIT

Et blad af sandflugtens historie

Af TORSTEN BALLE

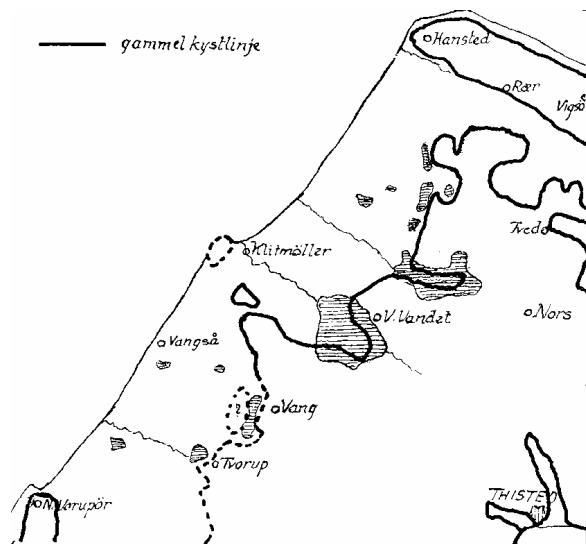
LANGS HAVSIDEN AF TY ligger en 4-5 km bred vildmark, som står i den stærkeste modsætning til det frugtbare, tæt bebyggede land længere inde. Den kaldes *klitten*, og den har sin egen natur. Inderst ligger en række klitbjerge, *sander*, der nu mange steder er beplantet, derefter kommer vide, flade strækninger, *sletter*, med heder, moser og lavvandede søer, *vande*, mellem lange, smalle, øst-vestgående lave sandvolde, *rimmer*, og længst ude endnu en række klitter, *havbakker*, bevokset med klittag og andre klitplanter.

Når man kommer fra det travle land ud i ødemarkens vidunderlige fred og stilhed, er det som man kommer til en hel anden tidløs verden. Man har en følelse af, at sådan har her altid været, og sådan vil der blive ved at være.

Men så husker man på de gamle beretninger om sandflugt og begynder at fantasere om, hvordan sandet i gamle dage føg ind over landet og begravede skove og frugtbare marker, byer og herregårde, og man ønsker, at man kunne grave noget af det frem igen.

Det kan man på en måde - i arkiverne. Især for Vang klits vedkommende kan gamle dokumenter fortælle noget. Om gårde og huse, om folkene, der boede herude, og om den skæbne, der ramte dem og deres boliger.

Inden vi lader de gamle kilder tale, vil vi dog kort sammenfatte, hvad geologerne kan fortælle¹).

Stenalderhavets inderste kystlinie
Efter Axel Jessen med enkelte ændringer efter nyere undersøgelser.

Klitlandet bliver til

I ældre stenalder lå vor landsdel lavere end nu. Havet dækkede store dele af det nordlige Ty, og langt inde i landet kan man nu nogle steder, fx. ved Hjørdemål, finde kystlinier og stranddannelser fra den tid, da havet nåede længst ind, ca. 4.000 år f. Kr. Andre steder er den gamle

kystlinje ikke synlig, fx. ved Vang, men man ved dog omtrent, hvor langt havet nåede ind. I store træk kan det siges, at kysten var meget bugtet med fjorde og vige og fremspringende næs, og at der har ligget øer udenfor. Nogle af disse øer kender man. Andre kan være brudt ned af havet eller er dækket til ligesom kystlinjen.

Senere begyndte landet at hæve sig. Stranden blev bredere, og samtidig arbejdede strøm og bølger på kysten. Fremspringende land blev brudt ned. Bugter og vige blev fyldt af grus og sand eller lukket af med strandvolde og tanger og omdannet til søer eller moser, og store mængder af grus og sand blev kastet op på stranden, der stadig blev bredere. De ældste strandvoldes overflade kan ved Vang ligge ca. 8 m over havoverfladens nuværende højde, og de kan derfor dække gamle øer og være med til at skjule en gammel kystlinje.

Efterhånden blev kysten jævnet næsten helt ud og blev, som den er nu. Mange steder har der i lang tid været nogenlunde ligevægt mellem nedbrydning og opbygning, fx. ved kysten ud for Vang. Kun på steder, hvor særlige strømforhold gør sig gældende, særlig ved Agger, men også i bugterne ved Klitmøller og Vigsø, har havet taget land af betydning.

Men vi ved ikke, hvornår kystlinjen nåede sit nuværende sted, og heller ikke, hvor den gik på forskellige bestemte tidspunkter, fx. i vikingetiden. Johannes Meyers kort fra midten af 1600'erne viser en kyst, der er mere bugtet end den nuværende, men kortene er ikke nøjagtige. I hovedtrækkene var udviklingen sikkert fuldført på den tid.

Vi må da forestille os det nydannede land som en 4-5 km bred strandbred, hist og her måske med rester af tidligere øer, en strandbred, udsat for stærke vinde, der har kunnet lege med sandet under hele landhævningen. Det er klart, at på en sådan strandbred kan der aldrig have været mulighed for intensivt landbrug, og der har ikke vokset skov som mange steder paa det gamle land. På tidligere øer kan forholdene for plantevæksten have været noget bedre.

Det vil føre for vidt at komme ind på, hvorledes klitterne er opstået. Det skal blot nævnes, at klitdannelsen er afhængig af vindens styrke og retning, af den sandmængde, der er til deres rådighed, og af fugtighed og bevoksning, som begge til en vis grad hindrer sandflugt. Under visse forhold kan klitter vandre i vindens hovedretning. Geografer mener, at de her på egnen kunne vandre ca. 7 m årlig. Den indre klitrække må vist i hovedsagen opfattes som vandret klitter, der er standset her. De er måske dannet af ældre havklitter ved en tidligere kystlinje og af opblæst sand fra sletterne. Den egentlige havklit synes at have ligget nogenlunde fast i lang tid.

Strandbredden har naturligvis ikke været uden plantevækst. Helt ude ved havet finder man også nu nøjsomme planter, der klarer sig under de barske vilkår, og sådan har det også været dengang.

Længere inde er plantedækket efterhånden blevet tættere, og lidt efter lidt er der dannet nogen muld, på

¹ Axel Jessen: Stenalderhavets udbredelse i Danmark.

fugtige steder tørvemuld, mor, således at mere krævende planter kunne gro. Med tiden er der da blevet mulighed for græsning og for lidt kornavl.

Begge dele førte dog en vis risiko med sig. Hvis plantevæksten skades ved græsning eller fjernes ved bearbejdelse af jorden, kan der også nu, især på lette jorder, ske en afblæsning. De mindste, letteste og mest værdifulde dele, mulden, kan blæse bort som støvskyer i almindelig kraftig vind, når jorden er tør. Vi kalder det jordknog, og en sådan jordfygning vil efterhånden ødelægge sandede marker²). Mulden blæser bort, og sandet bliver tilbage, og da muld holder på fugtigheden, vil jorden efterhånden blive mere tør og derved igen mere udsat for jordfygning og sandflugt, når mulden forsvinder.

Stærk blæst sætter også det fine sand i bevægelse, og da kan der ske skader ved, at markerne overdrysses med sand, der driver med vinden. I ældre tid, da mange klitter var nøgne, rykkede de i stærk vestenvind stadig mod øst, og de ødelagde fuldstændig de marker, de mødte på deres vej ved at begrave dem under metertykke sandlag.

Ordet sandflugt bruges jævnlig om alle tre begreber:

1. Bortblæsning af muld (og sand).
2. Overfygning med sand.
3. Vandreklitters bevægelse.

I synsvidner om sandflugtsskader og i markbøgerne 1683 skelnes der ofte mellem disse former: "Vinden blæser huller i marken", "Marken er overføget med sand", "Sandbjerge rykker hver dag nærmere" osv. Derimod kan man i regelen ikke se, om den sandflugt, der omtales, skyldes havsand eller bakkesand, afsat under istiden.

Bebyggelser i Vang klit

Det foregående giver et begreb om, hvilke betingelser der med tiden blev, for at mennesker kunne slå sig ned herude i ødemarken. De kunne have græsning til køer og får, avle en lille smule korn og drive fiskeri på havet, hvis de havde både til det.

Om oldtidsbebyggelse vest for Vang sø ved vi intet. Der kendes ikke en eneste grav eller boplads, ligesom der ikke er fundet oldsager, men det er muligt, at også sådanne ting ligger gemt under sandet. På den jord, der hørte under gården Trab vest for Vang sø, nævnes i markbogen 1683 en *Bavnehøj*, og betegnelsen *høj* knyttes ellers ikke på dialekten til klitter, der hedder *sander*, *bakker* eller *bjerge*. Muligvis er denne høj derfor en gravhøj, og det samme kan være tilfældet med en *høj*, der nævnes på gården Hoves jord. Er det sådan, må der have været bebyggelser i nærheden af disse gårde før ca. år 1000 e. Kr. Måske ligger der her under flyvesandet ret frugtbare istidslag.

Vi ved heller ikke noget om bebyggelse i Vang klit i middelalderen, hverken fra fund eller fra dokumenter. De første sparsomme efterretninger har vi fra sidst i 1500erne, og efterhånden bliver der flere og flere.

Præsteindberetningen 1555 for Vang sogn fortæller om sandflugt, men klitbebyggelser nævnes ikke direkte og heller ikke i præsteindberetningen 1571.

Det er imidlertid så heldigt, at den største del af Vang sogn hørte under Kronen, under Ørum len. I dette lens jordebøger, hvoraf den første er fra 1580 og den sidste fra 1660, finder vi alle Kronens ejendomme i sognet nævnt, hver med sin fæster og den landgilde, der skulle svares af

gården. Det kan dog ikke ses, om nogle af de nævnte gårde og huse lå i klitten, og matriklerne 1660, 1662 og 1664 giver heller ingen oplysning om dette.

Vi vil derfor begynde med den vigtigste kilde:

Markbogen for Vang sogn 1683³

Markbøgerne er grundlag for den senere matrikel 1688, hvori hver ejendoms godhed er udtrykt i td. hartkorn. I en markbog finder vi som regel en liste over byens gårde, deres ejere og brugere og resultaterne af en opmåling af alle byens dyrkede jorder. Ager for ager findes deres mål angivet med navne på markerne og med angivelse af jordens godhed og karakter. Nogle markbøger giver endda mere. I Vang markbog findes gode beskrivelser om enkelte gårde og deres beboere, og den er derfor særlig værdifuld.

I en beskrivelse af sandflugten siger den om gårdene i klitten: "Ellers den gård *Howe* og de derhos liggende boliger mesten omspændt med sand og ligger plat under de store sandbakker, som kommer af havet, så at samme steder er nærmest derover til undergang af sand". Senere siger den om gården *Hove*, at den "er nærmest til undergang af sand, såvel som og de huse, som derved er beliggende, indtil man kommer til byen i sig selv (til selve byen)".

Den sidste bemærkning antyder, at alle de ejendomme, der nævnes i markbogen før Vang by, lå i klitten, og det bekræftes senere. Det drejer sig om følgende ejendomme, her nævnt i samme rækkefølge og med de samme ord som i opmålingen (numre er tilføjet for oversigtens skyld):

1. *Hofve* (Hove), en enestegård, beboes af Niels Poulsen, tjener (fæster) til Ørum slot.
2. Søren Christensen *Thuiid* (Tveder), boelsmand, Ørum tjener.
Ellers er det et afbygge fra Hove.
3. *Gurup*, hvorpå bor Mette Jensdatter, som er en fattig pige og forleden år måtte flytte sin jordhytte formedelst sandflugtens overhånd og ved ej, hvor snarlig hun skal til igen at flytte.
4. Nok vestenfor i sandflugten bor en fattig pige, der er halt og syg, har intet at så på, men alene lever af det, som Gud og godtfolk hende vil meddele og give. Hendes navn er Margrete Graversdatter. Tjener til Ørum.
5. Jens Andersens øde hus, kaldes *Kløgborg* (Kløvborg). Samme mand blev druknet for 3½ år siden udi havet, hvorover konen har forflyttet sig fra stedet og huset, hvor nu ingen folk er udi og stander ganske øde.
6. Christen Jensen, *Kaarsborer* (Korsborer) kaldes huset og bolet.
7. Iver Christensens hus, kaldes *Kochedal* (Kokkedal), Ørum slots tjener. ½ bols værsted (bolig).
8. *Trab*, en enestegård, bebos af Laurits Christensen Trab.
9. *Schurup*, hvorpå bor en enke, hvis mand og søn druknede på Vesterhav for 4 år siden.
10. *Offuergaard* (Overgård) som er øde og manden fordrevet af huset formedelst sandets overskyllelse.

² Niels Nielsen i tidsskriftet "Jysk Landbrug" 1960, nr. 19.

³ i Rigsarkivet.

11. Anders Madsen, husmand. Huset kaldes *Int* (Inte). Tjener til Ørum.
12. Christen Overgårds hus, hvorudi enken bor. Tjener til Ørum.
13. Jens Nielsen *Rächbye* (Rækkeby), præstens husmand.
14. Povl Christensen *Hoffkier* (Hovekær), husmand. Tjener til Nystrup.
15. Povl Christensen *Hoffkier* (samme mand som ovenfor), husmand. Tjener til Jørgen Nielsen i *Diarnes* (Djernæs).
16. Christen Knudsen, husmand. Tjener til Jørgen Nielsen i Djernæs.
17. Niels Nielsen *Oukier* (Åkjær). Tjener til Jørgen Nielsen i Djernæs.
18. Erik Jørgensen, husmand. Huset kaldes *Hoffkier* (Hovekær). Tjener til Jørgen Nielsen i Djernæs.
19. Ole Sørensen ved havet er en blinder mand, skal svare, om han havde noget at give af, til itzige (nuværende) amtmand, velb. Jørgen Scheel Due. Ingen sædeland, men en ringe kålhav. Har intet at leve af, uden hvad Gud og godtfolk vil give ham.

Ejendommenes beliggenhed

Man kan se, at ejendommene ikke som i matriklerne er ordnet sådan, at gårdene kommer før husene, men tilsyneladende efter ejerne. De første 12 hører under Ørum (selv om det ikke altid er nævnt i denne liste) og altså i ældre tid under Kronen, der 1660 overdrog Ørum len til private. Nr. 13 hører til præsteembedet, nr. 14 til Nystrup, nr. 15, 16, 17 og 18 til Djernæs (Store Djernæs) og nr. 19 under amtmanden (amtet).

Grunden til, at ejendommene nævnes i denne rækkefølge, er dog snarest en anden. Fra andre opmålinger 1683 og fra opmålingerne til udskiftningen omkring 1800 ved vi, at landmålerne opmålte en bys marker fra en ende af, således at man på et kort kan følge den rute, landmålerne fulgte, hvis man i forvejen kender marknavnene. Det er sandsynligt, at man i Vang klit har brugt samme fremgangsmåde, og når de ejendomme, der hører under samme herskab, er kommet til at stå sammen i listen, kommer det da simpelthen af, at de lå sammen.

I samme retning peger det forhold, at visse gårde havde deres agre blandet noget mellem hinanden. Fra landsbyer inde i Ty, fx. Torsted, ved vi, at det især var tilfældet med nabogårde⁴). En gård kunne nok have agre over hele bymarken, men langt de fleste af dens agre lå i samme ende af byen som gården (noget fællesskab fandtes ikke), ind imellem nabogårdenes agre. Af opmålingsprotokollen for jorderne i Vang klit kan det nu ses, at ejendommene nr. 1 og 2, Hove og Tveder, har deres agre blandede, og det samme gælder også en anden gruppe, nr. 8, 9, 10 og 11. Trab, Skurup, Overgård og Inte.

Man tør deraf slutte, at nr. 1 og 2 har ligget nær hinanden, og at nr. 8-11 har udgjort en anden nogenlunde samlet bebyggelse.

Nu ved man, hvor omtrent *Hove* har ligget. Gamle folk i Vang fortæller, at gården lå ved Hovekær nordvest for Vang. Dens gamle marker øst for kærret kaldte man Hove mark, og her kunne man før beplantningen endnu se

agerfurer. En rimme nordenfor kaldes Hoverimme. Den er angivet på Geodætisk instituts kort ligesom Glarbjerg sande, der ligger lige vest for Hovekær, som den til dels har opfyldt. På et forarbejde fra ca. 1790 til Videnskabernes Selskabs kort ses både Hovekær, Hove mark og Glarbjerg sande, som sikkert er den vandreklit, der 1683 truede gården og de omliggende boliger.

Tveder må have ligget i nærheden, og herpå tyder også markbogens bemærkning: Ellers er det et afbygge fra Hove. Et afbygge, eller som det mest hedder, en afbygger, er et brug, der er udskilt fra en større ejendom og ofte står i et vist afhængighedsforhold til denne. Nu ligger der nordvest for Glarbjerg sande og Hovekær en rimme, der hedder Tvederimme eller (på Geodætisk instituts kort) Tvedsrimme, og det tør formodes, at bolet Tveder har ligget i nærheden, snarest nær inderenden af rimmen.

Af de ejendomme, der nævnes mellem disse to og Trabgruppen, nr. 8-11, må nr. 3, *Gurup*, være en af de boliger, der lå nær Hove "plat under de store sandbakker" (Glarbjerg sande). Nr. 4, Margrethe Graversdatters hus, lå efter beskrivelsen vestenfor i sandflugten. Nr. 5, *Kløvborg*, som da var øde og forladt, må være besøgt på vejen fra nr. 4 til nr. 6, *Korsborer*, hvis beliggenhed vi kender noget til (se nedenfor). Huset har sandsynligvis ligget noget vest for nr. 4, for i Thisted toldregnskab 1668 nævnes skipper Christen Kløvborg af Vang sogn ved Klitmøller, og Klitmøller må her betyde klitmøllerne ved åen fra Vang til havet. De omtales i Ørum lens jordebøger, hvor der også under Vang sogn nævnes huse "ved Klitmøller", d.v.s. *ved klitmøllerne*. Det må da formodes, at Kløvborg lå ret nær åen. Når nogle har ment, at dette Kløvborg lå ved Klitmøller i Vester Vandet sogn, og at Vang sogn altså dengang gik ind i denne by, er det sikkert ikke rigtigt. Der lå også et Kløvborg i denne by, men det gjorde der også i Tvorup, og disse to ejendomme er efter alt at dømme yngre og har deres navn fra Kløvborg i Vang. Men derom senere. Nordligst i Vang sogn strakte Nystrups ejendomme sig helt ud til havet, og der er ikke i markbogen for Vang sogn nogen antydning af, at Kløvborg eller andre ejendomme i Vang sogn skulle have ligget nordenfor.

Nr. 6, *Korsborer*, skal efter mundtlig tradition have ligget nær vejen fra Vang til Vegebjerg plantørbolig, omtrent hvor planteskolen senere blev anlagt. Marken (og huset) havde navn efter et kors, som var rejst der, fordi adelsmanden Jes Kalv, som traditionen kalder Kalv Blik (måske med rette), blev dræbt på dette sted ca. 1470 på vej hjem fra Vang kirke til Nystrup, som da lå længere mod vest end omkring 1900 (markbogen fortæller, at gården blev flyttet af Christoffer Lunov, der døde 1640). På det s. 296 nævnte kort fra ca. 1790 kaldes stedet da også *Korsborer*. Det ligger nordøst for Hove mark. Da var huset imidlertid flyttet øst for Vang. Det kaldes på kortet *Korsborer hus*.

I nærheden må halvbolet *Kokkedal*, nr. 7, vel have ligget dengang. Det blev vistnok senere flyttet til Skårhede.

Vi kommer nu til Trab-gruppen, nr. 8-11, *Trab*, *Skurup*, *Overgård* og *Inte*. Af disse ejendomme kan Trab og Skurup omtrent placeres. Præsteindberetningen 1690 for Vang sogn fortæller, at to gårde *vesten søen*, Trab og Skurup er moxen (næsten) øde og jorden overløbet af sand. Vest for Vang sø ligger nu Skurupeng sande og Trab sande. Vejen fra Vang til Vangså går forbi den sidste, og

⁴ Udskiftningskort for Torsted 1803.

der i nærheden må *Trab* have ligget, med *Skurup* som nabo mod syd eller sydvest. *Overgård* havde ligesom *Trab* ifølge markbogen agre ved søen, men da bygningerne var øde 1683, har den sikkert ligget længere mod vest, således at den blev ramt af sandflugten før *Trab* og *Skurup*. *Inte* var næsten øde 1683, og dens plads må sikkert også søges noget vest for søen. En klit derude kaldes på kortet fra ca. 1790 *Zidsel Intes bakke*.

Trab sande, set fra vest

Pladsen i forgrunden bruges som affaldsplads, i bunden er der muld.

Markbogen nævner derefter en række huse, hvoraf de tre første enten i markbogen eller i andre kilder ligefrem siges at ligge i *Rækkeby*.

Huset nr. 12, som Chr. Overgårds enke boede i, hørte under Ørum, og det har vel ligget nærmest den foregående gruppe, som det knyttes til både ved ejerforholdene og ved, at manden hed *Overgård*. Husets plads i listen antyder da også, at huset har ligget først på landmålerens rute på vejen fra *Inte* til de næste huse. Ved en hartkornsnedsættelse 1733-34 siges huset at ligge i *Rækkeby*.

Huset nr. 13, der tilhørte præsteembedet, er omtalt i præsteindberetningen 1690 som et hus i *Rækkeby*, og det næste hus, nr. 14, kaldes i et skøde fra borgmester Christian Lelius til Peder Bendixen 1690 også et hus i *Rækkeby*.

Navnet *Rækkeby* synes ikke at være gammelt, da det ikke er fundet i ældre dokumenter. Måske har husene fået navnet, fordi de lå i række, og det ligger da nær at tænke sig, at de som andre kendte rækkebebyggelser er bygget langs en i forvejen eksisterende vigtig vej. En sådan vej må have ført fra *Vang* til havet allerede før byen *Vang* blev til.

Det sidste af disse *Rækkeby*huse må have ligget nær den næste gruppe huse, som omtrent kan stedfæstes. Dis se huse, nr. 15, 16, 17 og 18, hørte efter markbogen under Jørgen Nielsen (Holst) i *Djernæs*, og de må have ligget nogenlunde samlet. Nr. 18 kalder markbogen *Hoffkier*, og i et skøde 1721 fra Alb. Mogensen Leegård til Anne Jensdatter Tøfting på *Djernæs* kaldes stedet *Houkier*. Af markbogens fortegnelse over græsning og høavl kan det ses, at beboerne i dette hus og de andre tre huse i gruppen hentede deres hø i *Hovekær*. Det må derfor antages, at husene har ligget ved eller nær dette kær.

Huset nr. 17 kaldes ofte *Åkær*, således i en landstingssag 1637⁵) om tyveri fra Morten Nielsen i

”Aakier”. Nu siger markbogen om *Hovekær*, at det står mest under vand, som kommer fra *Vang sø*, og at sandflugten har stoppet den udgang, som vandløbet skulle have til havet mellem klitterne. Dette udløb må være den å, som byen *Vang* siden fik navn efter, og navnet *Åkær* må betyde, at der ved denne å var et kær, hvorved huset har ligget. Huset har da sikkert ligget nær åen noget vest eller sydvest for *Hovekær*.

Markbogen siger, at jorden til dette hus består af *rød sand*, og det kan her kun betyde sand, der er farvet rødt af okker og andre jernforbindelser, som er udskilt af vandet i åen, således som det også nu sker fx. i åen mellem *Vandets sø* og *Klitmøller*. Jorden til de andre huse (nr. 14, 15, 16 og de tre *Rækkeby*huse) bestod mest af rød, sort og grå sand. Det sorte sand må være farvet af tørvejord (mor), så husene har sikkert alle ligget ikke langt fra åen, måske alle i en række.

Da landmålerne var nået til hus nr. 18 ved *Hovekær*, var de kommet nær deres udgangspunkt, gården *Hove*, og de kunne derefter have fortsat opmålingen på *Vang* bys jorder, hvis der ikke havde været endnu et hus ude i klitten, nr. 19, som beboedes af *Oluf Sørensen ved havet*, der skulle svare afgift til amtet. Alene dette er usædvanligt, og huset, *Bavnhuset*, og dets beboer har da også en mærkelig historie, som siden skal fortælles. Det må have ligget nær den yderste ende af åen og af vejen fra *Vang* til havet.

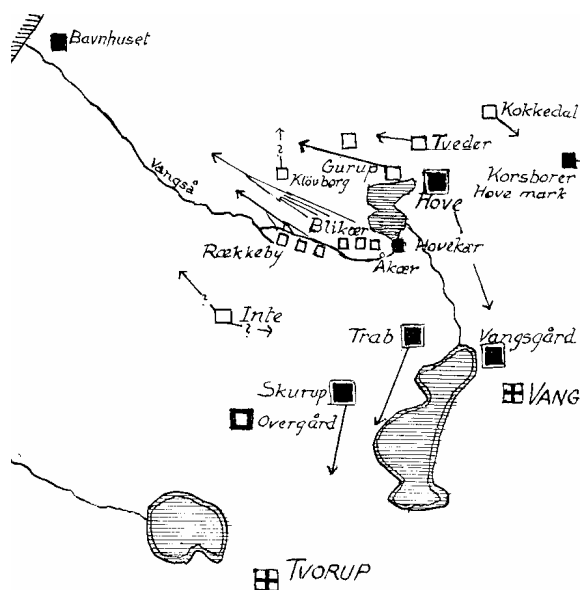
Vi kan da sammenfatte markbogens oplysninger om antallet af gårde og huse i klitten og deres beliggenhed således:

Nr. 1-7 danner en gruppe, hvis midtpunkt er gården *Hove* ved *Hovekær* nordvest for *Vang*. Af dem var kun *Hove* en gård.

Nr. 8-11, *Trab*-gruppen, lå vest for *Vang sø*. *Trab*, *Skurup* og *Overgård* var gårde.

Nr. 12-18 var huse, der lå på en strækning fra *Hovekær* og noget vestpå langs åen og vejen til havet.

Nr. 19, et jordløst hus, lå helt ude ved havet.

Bebyggelse i *Vang* klit 1683

+ Ejendomme, hvis omtrentlige beliggenhed kendes

? Ejendomme, hvis placering er mere usikker
Pilene angiver, i hvilken retning ejendommene siden blev flyttet

⁵ Landstingsdombog 1637 a, fol. 457 a ff.

Ejendommenes historie

Oplysningerne fra markbogen, der er indsamlet på *stedet* og derfor er meget pålidelige, dannede grundlaget for artikelen 1688, som nævner ejendommene, ejer og bruger, hartkorn, bynavne og nogle gårdnavne (ikke alle). Vejen fra markbog til den færdige matrikel var dog lang og gik gennem mange led. Dette skete i København, så langt fra åstedet, at ingen af de medvirkende havde noget personligt kendskab til de lokale forhold. Der indløb da også fejltagelser og misforståelser. For matrikelens egentlige formål, at danne grundlag for værdiansættelser og skatteudskrivning, er disse fejltagelser i regelen ganske uden betydning, men de forringer dens værdi som kilde for historiske og topografiske studier såvel som for stednavneforskning væsentlig. Det er især gået ud over stednavneformerne, men de forkerte navne i matrikel for Vang sogn skal ikke omtales her. Nogle af dem kan man finde i forrige udgave (4. udg.) af Trap: Danmark.

Et eksempel på misforståelser skal dog nævnes, fordi det har ført til en forkert opfattelse af bebyggelsen i Vang klit.

Huset *Tveder*, der nævnes fx. i Ørum lens regnskab 1642-43, og i markbogen nævnes lige efter Hove, beboedes 1683 af

*Søren Christ: Thuüd
Boelss mand tien: til Ørum Slot”.*

Således står der i opmålingsprotokollen. Næste led er ekstraktopmålingsprotokollen. Her står

Søffren Christensøn
*Thuüde Boelsmand
tjener till Ørum Slott”.*

Af en eller anden grund har skriveren tegnet de første navne med store, pyntelige bogstaver, så der ikke er blevet plads til efternavnet (Søren Tveder døde 1693 (kirkebogen)). Det er flyttet ned i næste linje ved siden af Boelsmand - uden skilletegn.

Vejen var nu banet for en misforståelse. Senere i processen har man opfattet anden linje som en betegnelse for manden og stillet den øverst, og i den endelige matrikel finder vi følgende liste (navnene moderniserede):

Tuæde Boelsmend

1. Søren Christensen 0-3-1-1⁶)
2. Niels Nielsen Akær 0-1-0-2
3. Erik Jørgensen Akær 0-1-3-1
4. Oluf Sørensen, jordløs.

Man har altså nu opfattet Tuæde Boelmand som betegnelse også for de huse, der i matrikel nævnes efter Tveder, nemlig de tre af klithusene, der blev målt op sidst, nr. 17, 18 og 19, og givet dem fortløbende numre. De fremtræder nu i matrikel som en lille ”by”, og for at gøre forvirringen fuldstændig, blev navnet senere endnu mere forvansket i andre kilder. Trap: Danmark, 4. udg., fortæller efter en sådan kilde, at der i klitten har ligget en *by* med det underlige navn ”*Tveboesmænd*”!

Bavnhuset ved havet kunne da betegnes som nr. 4 i byen Tveboesmænd, skønt det lå mutters alene langt fra Tveder, som det lige så lidt som de andre huse havde nogen som helst tilknytning til.

Ved hjælp af hartkornsangivelserne i matr. 1688 kan man nu følge ejendommenes skæbne frem i tiden. Tilbage går vejen ved hjælp af matr. 1688's angivelse af ejendommenes gamle hartkorn gennem hartkornsnedsettelsen 1680-82 til matr. 1664, og denne fører atter med sin angivelse af ejendommenes ældgamle landgilde tilbage til Ørum lens jordebøger, hvori ejendommene kendes på deres landgilde.

Gårdenes landgilde blev i regelen overført uændret fra den ene jordebog til den anden, i Ørum len lige fra den første 1580 til den sidste fra 1660. Den kunne ikke forhøjes, og den blev meget sjældent varigt nedsat, nemlig kun, når man helt havde opgivet håbet om nogen sinde at få, hvad der skulle svares. Ellers nøjedes man med at eftergive en del af landgilden, når omstændighederne et eller flere år gjorde det nødvendigt, og det var praktisk, at gårdene i jordebøgerne stadig stod nævnt med samme landgilde.

Efter enevældens indførelse, da Kronens vigtigste indtægtskilde ikke mere var landgilde af krongodset, men skatterne, blev det af betydning, hvad der stod i jordebøgerne om landgilden. Skatterne skulle nemlig til at begynde med beregnes i forhold til den landgilde, der var opført der. I årene efter 1660 kom der da en stadig strøm af klager fra ejendomme, hvis ældgamle landgilde ikke længere svarede til deres afkastningsevne, fx. på grund af sandflugt, og resultatet blev nedsættelse af en kommission, der skulle undersøge forholdene og eventuelt give indstilling om nedsættelse af skattehartkornet, der i de første matrikler var beregnet ud fra landgilden (landgilden selv blev ikke nedsat). De nedsættelser, der kom 1680-82, kan derfor skyldes meget gamle skader. Kommissionen konstaterede blot fakta. Det ses da også af den ældste jordebog for Ørum len 1580, at mange gårde i klitområdet allerede da havde lidt meget under sandflugten, og sidst i jordebogen bemærkes i almindelighed, at meget gods er fordærvet af sand, så at skylden deraf ikke kan udgives.

En anden årsag til de klager over sandflugt, der kommer frem i årene efter 1660, er sikkert krigen 1657-59. Det er påfaldende, at klagerne over sandflugt ofte falder sammen med krige, og den egentlige grund er sikkert, at folk var forarmede af krigen. Derfor kunne selv skader, hvis følger i normale tider kunne overvindes, ja selv en almindelig jordfygning blive et alvorligt slag for dem.

Det vil føre for vidt at følge klitejendommenes historie i alle enkeltheder fra 1580 op gennem tiden, men nogle oplysninger vil være af værdi bl.a. for vor opfattelse af sandflugtens historie og give et billede af en bebyggelses udvikling og opløsning. Vi begynder her med de fire *gårde*, da de er de eneste ejendomme i klitten, der nævnes i den ældste jordebog 1580.

Hove

I jordebogen 1580 nævnes gården *How* (Hove). Landgilden var 1 pund byg, 4 *pd. smør* og 6 heste gæsteri (1 *pd. byg* var 2 *td.*, 1 *pd. smør* var $\frac{1}{15}$ *td.*), altså 2 *td. byg*, 4 *pd. smør* og 6 *td. havre*. Kun én gård i Vang by, Vangsgård på næsten 11 *td. hartkorn*, svarede smør, og

⁶ I hartkornsangivelser betyder de 4 tal tønder, skæpper, fjerdingkar og album.

kun 1 pd. ligesom Øster Djernæs og Klostergård, to store enlige gårde. De mange pund smør, Hove skulle svare, må betyde, at gården var en græsningsgård. Markbogen 1683 oplyser da også, at manden i Hove kunne græsse 10 høveder, 4 i Hovekær og 6 på sin hvilende jord, mens den største gård i Vang, præstegården, kun havde græsning til 8 høveder, og Vangsgård kun til 6½.

En *hove* betyder i vor dialekt et inddiget jordstykke, der oftest bliver brugt til græsning. Gården må have navn efter en sådan hove. Måske er den i sin tid udflyttet eller grundlagt på en inddiget græsgang. En del af dens jord, Hove mark østen Hovekær, har rimeligvis ikke været dækket af stenalderhavet, da den ligger ret højt, og denne mark er måske den græsgang, gården er grundlagt på. Gården havde i 1683 også nogle agre i bymarkerne i Vang og i Tvorup, og er da måske grundlagt på en tid, da de to byer eller deres jord ikke var udskilt fra hinanden.

Markbogen siger, at den gård Hove og husmændene driver fiskeri i havet med kroge. Det var måske for dem et ældgammelt erhverv, stammende fra en tid, da havet lå nærmere. En del af kysten kaldtes ligefrem *Hove landing*⁷).

Gårdens beboere synes at have været ansete folk, og de har nok været forholdsvis velstående. Niels Poulsen i Hove var efter jordebøgerne 1637, 1651 og 1660 sandemand, en betroet stilling ved retsvæsenet i herredet, og hans broder Poul Poulsen var tingskriver ved Hundborg herreds ting.

I de første jordebøger nævnes intet om sandflugtsskader på denne gårds jorder, men dens hartkorn blev dog 1682 nedsat fra 5-0-0-0 til 4-0-0-0, måske noget fordi Hovekær, hvis afløb var stoppet af sand, til dels stod under vand⁸). I matr. 1688 blev dens hartkorn ansat til 4-1-1-2⁹), og den var altså endnu en nogenlunde god gård. Ved en ny hartkornnedsættelse 1732-33 blev den takseret til 2-1-1-2, så da må den have lidt skade, sandsynligvis lidt efter lidt siden 1688. Først 1753 skete der dog noget, der blev afgørende for den gamle gårds skæbne. Fæsteren Christen Hove, hvis slægt havde siddet på gården i hvert fald siden 1608, fæstede dette år selve Vangsgård¹⁰). Han beholdt Hove (og dets hartkorn), men flyttede til Vangsgård og fik tilladelse til at flytte nogen bygning fra Hove til Vangsgård, da der var for meget bygning til Hove. Siden blev Vangsgård kaldt Hove eller Hovegård, et vidnesbyrd om navnets prestige. Manden må heller ikke have været helt dårligt stillet, når han kunne fæste og besætte denne gård.

Det er naturligt, at Hoves jorder i klitten, der lå temmelig langt fra Vangsgård, nu blev betragtet som udmark, men endnu ved udskiftningstaksationen 1795 regnedes Hovemark dog for agerland, om end af ringe kvalitet, og Hove (Vangsgård) fik da også en lod derude ved udskiftningen (matr. 1844 nr. 45). Marken er nu tilplantet, men tidligere kunne der som før nævnt ses agerfurer.

Hove er altså egentlig ikke nedlagt, men flyttet til Vang by, i hvis mark den jo havde en del jord.

Trab

Denne gård nævnes med navn i jordebog 1609 og senere, men den findes også (uden navn) i de to ældste jordebøger 1580 og 1585. Man kan genkende den på landgilden, som var 4 td. byg, 1 pd. smør, 1½ pd. flæsk, 1 får og 4 td. havre. Denne landgildes mønster er i modsætning til de andre klitgårdes omtrent det samme som det, der gjaldt for den landgilde, der skulle svares af Kronens gårde i andre byer. Den var altså en ganske almindelig gård, og man tør nok regne med, at den så var meget gammel. Af gårdene i Vang sogn har kun Vangsgård, Øster Djernæs og Klostergård et lignende landgildemønster. Som før nævnt (s. 292) er det muligt, at den var grundlagt på gammel landjord, ikke på stenalderhavbund, men den lå meget udsat, og allerede 1580 siges det, at dens jord og ejendom er fordærvet af sand. Den havde ligesom Hove agre både i Vang by og i Tvorup.

Jordebogen 1609 nævner fæsteren Knud Sørensen i Trab. Han sad endnu i gården 1664 og havde altså klaret sig gennem sandflugt, kejserkrig og svenskekrige. En af grundene til, at den og andre klitejendomme stadig eksisterede, er sikkert det forholdsvis store kvæghold. På gårdens egen mark kunne 1683 græsses 6 høveder¹¹), og desuden havde man jo de store klitstrækninger, hvor der især på sletterne kunne være nogen græsning. Kun tre gårde i hele Vang by kunne græsse mere end 4 høveder. Der må da efter den tid have været en god mødding på Trab, og manden har kunnet gøde sin jord godt.

1688 blev dens hartkorn 1-1-3-2. Fæsteren hed da Laurits Christensen, og da han døde 1693, var det snart forbi med gården. Den næste fæster, Anders Christensen Trab, flyttede til Tvorup, hvor gården havde nogle agre, og han tog vel husene med sig. Desværre er de første blade af Råstrups fæsteprotokol bortskåret, men på en stump af et blad læser man, at en fæster 1715 fik lov til at flytte til Tvorup. Af klitejendommene nævnes kun Trab og Skurup senere under Tvorup, og da Skurup var flyttet til Tvorup noget før, er det muligvis Trab, der er flyttet det år. Anders Trab døde i Tvorup 1742, måske hos sønnen Christen, der havde et par andre ejendomme. Hartkornet blev 1733 nedsat til 0-1-1-1. Det eneste af gårdens jord, der da blev dyrket, var nok dens agre i Vang og Tvorup byers marker. Jorden blev fæstet bort til en mand i Tvorup, og nævnes endnu i hartkornsspecifikationen 1778 (RA). Navnet er bevaret som familienavn.

Skurup og Overgård

nævnes begge med navn i jordebogen 1580. Det siges også om dem, at deres jord og ejendom er fordærvet af sand. Skurup svarede 2 td. byg og 2 heste gæsteri, Overgård 2 td. byg, 1 pd. smør og 2 heste gæsteri. Der svares ikke flæsk eller får. Det kunne tyde på, at de er udskilt fra en anden gård, som har beholdt denne afgift, for gårde på samme størrelse svarede andre steder får og flæsk.

En helgård svarede i almindelighed her på egnen 8 td. byg. Da Sjørring søndre hede blev udskiftet 1672¹²), blev den først delt i 9 dele, da ”Sjørring bys gårdskifter beløber sig til ni firepunds gårde”. (1 pd. byg 2 td.). Derefter blev de ni skifter igen delt, således at gårde, der tilsammen

⁷ Ørum lens regnskab 1619-20, stranding.

⁸ Markbog for Vang sogn 1683.

⁹ Se note 6.

¹⁰ Råstrups fæsteprotokol.

¹¹ Se note 9.

¹² Hundborg herreds tingbog 1672, fol. 4b.

svarede 8 td., fik et skifte at dele. En 8-tønders gård var altså en enhed, man gik ud fra, og Trab, Skurup og Overgård svarede netop tilsammen 8 td. byg.

Skurup fik 1688 hartkornet 0-4-0-1. Den blev kort efter fæstet af Peder Olufsen¹³). Peder Skurup havde 1690 barn i kirke i Vang, men 1691 og 1695 i Tvorup, og 1700 døde Peder Skurups kone i Tvorup, så han må være flyttet til Tvorup ca. 1691. Gården havde ligesom Trab lidt jord i Tvorup og Vang byers marker.

1701 blev Peder Skurup gift med Christen Mortensen Klønborgs datter i Tvorup og flyttede til hendes ejendom. Skurups jord blev 1721 fæstet til en anden mand i Tvorup¹⁴), men jorden omtales endnu 1778.

Overgård synes at have været en noget ustabil ejendom i 1600'erne. 1609 havde præsten, Søren Nielsen Lugge, den i fæste, 1613 Niels Christensen, 1614 fæstede Niels Pedersen agerjorden, 1618 engen, og senere skiftede fæsterne stadig.

1688 fik den hartkornet 0-1-1-2. Det blev 1732 nedsat til 0-1-0-0. Jens Andersen Overgård, der 1683 var fordrevet fra huset af sand, nævnes i matr. 1688 endnu som fæster, men havde da tillige en gård i Vang by af hartkorn 2-2-2-2. Denne gård kaldes i matriklen ved en fejltagelse Overgård, senere fik den navnet Kokkedal (se Kokkedal). 1720 fæstede Anders Bertelsen både Vangsgård og Overgård (i klitten)¹⁵), men da Christen Hove 1753 fæstede Vangsgård (se Hove), fulgte Overgård ikke med. Den (d.v.s. dens jord - bygningerne var sikkert forlængst borte) blev 1756 fæstet til Mikkel Christensen sammen med en gård i Tvorup¹⁶) og nævnes endnu 1778.

(fortsættes i næste årbog).

Stavemåden i citater er moderniseret. Dog er original stavemåde ofte fulgt i citerede stednavne. De står da med kursiv.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1963, side 287-310).

¹³ Matrikel 1688 B, Landsarkivet.

¹⁴ Som note 10.

¹⁵ Som note 10.

¹⁶ Som note 10.